

CIHAT BURAK'IN HİKÂYELERİNDE EKOLOJİK TEMAS VE İNSANMERKEZCİLİĞİN DERECELERİ

Şükrü Can BALTA *

ÖZET

Cihat Burak (1915-1994), yaşamı boyunca farklı sanat dallarıyla iştigal etmiş, varlığı ve yeryüzünü, somut dokunuşlarıyla tanımlamayı tercih etmiştir. Burak, resim ve plastik sanatların yanında hikâye türü üzerine de mesai harcamıştır. 20.yüzyılın ikinci yarısı döneminde kayda değer anlatılar kaleme almış, kendine özgü bir dil düzeni inşa etmiştir. Yazarın kişisel hayatının ve tecrübesinin, hikâyelerine yön verdiği görülmektedir. Bununla birlikte güncel ilişkin eleştirisi getirme ve yorum yapma yöntemi, Cihat Burak'ın eserlerini özgün kılmaktadır. Hikâyeler, muhtelif tematik öğeler içerirse de çalışmanın odağında bulunacak tartışma başlıkları, çevre savunusu ve insan eleştirisi olacaktır. Zira sanatçıya göre tarihsel süreç içerisinde insanın deneyimlediği teknik ilerlemeler, davranışsal gerilemelere yol açmıştır. İnsan ve fiziksel çevre, değerler dünyasında derin anlam boşluklarına maruz kalmaktadır. Nesnelere üzerinde kurulan hükümler, yanılısamadan ibarettir. Dünyanın sonluluğu ilkesi, antroposantrik saplantının gölgesinde kalmakta ve çoğunluk tarafından göz ardı edilmektedir. Yeryüzündeki ve yeraltındaki kaynaklar, ölçüsüzce tüketilmekte, uzun vadeli ve makul planlama bilincinden uzak durulmaktadır. İnsanın ölçsüz tavrı karşısında doğal yaşamın ötekileştirildiğini gösterme amacı taşıyan bu çalışma, çağdaş sosyal yaşamın merkezindeki insanmerkezci tutumun sorgulanmasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cihat Burak, hikâye, ekoloji, insanmerkezcilik

THE ECOLOGICAL TOUCH AND THE STAGES OF ANTHROPOCENTRISM IN CIHAT BURAK'S STORIES

ABSTRACT

In his lifetime, Cihat Burak (1915-1994) had different art branches in hand and preferred to identify the existence and the earth with personal gestural and concrete touching. Beside painting and plastic arts, Burak also spend working hours on the narrative type. In the second half of the 20th century, he wrote out remarkable narrations and built a unique language. It is noticeable that his private life and experiences are dominating the author's stories. However the method of criticise commentate the actual, makes Burak's stories individual. Although the stories contain various thematic elements, the central discussion topics of the study will be environmental defence and human criticism. Then in the author's opinion, the technical progress in time, experienced by the man, caused behavioral regression. Humanity and physical area, are exposed to deep sense emptiness in the world of values. The empery above the objects is just an illusion. The principle of the ending world, is kepted in the

---

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü
e-posta: sukrucanbalta@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3987-3090

background of the fixed anthropocentric idea and is also ignored by the majority. Sources in and on the ground are immoderately consumed, long-term and reasonable planning awareness is avoided. This study's goal is to show the marginalization of the natural life on the shady side of the unmeasured human behaviour and the propose to question the anthropocentric manner in the center of the modern social life.

Key Words: Cihat Burak, story, ecology, anthropocentrism

Giriş

Beşerî müdahalenin fiziksel çevre üzerindeki baskıcı etkisi, 21.yüzyıla has bir durum değildir. Dolayısıyla mevcut kültürel ve davranışsal bunaltı, günümüze değin çeşitli aşamalardan geçmiştir. İnsanlık, türüne ve diğer türlere karşı başlattığı bariz fiziksel şiddetten önce, zihinsel bir dönüşüm yaşamıştır. *“Doğa içinde yaşayan insan, tarihini yani yazgısını da kendi eliyle değiştirme gayretinde olmuştur”* (Dağ, 2018: 10). Avrupa kıtasındaki Rönesans ve Reform hareketleri, bilim ve tekniğe kumanda vazifesi yüklenmiş, inanç sistemleri, ikinci plana itelenmiştir. Doğa da bu düşünsel güncellemeden payını almış ve ezilenler sınıfına dâhil edilerek ötekileştirilmiştir. 18.yüzyılda deneyimlenen ve ilerleyen zaman dilimlerinde de Avrupa’da ve dünyada yayılım gösteren Sanayi Devrimi ise yeryüzünün karşı karşıya olduğu tehdidi hızlandırmıştır. Çevre, sermayedarlar nazarında, maddi bedel taşımayan ve taşıdıkları pratiklerle kendini yenileyebilen, tarihi bir hammadde kaynağıdır. Çarkların günlük yaşantıya adım atması, perakendeden seri üretime geçme sürecini hızlandırmıştır. Gerekli miktarda enerji kaynağı temin edildiği müddetçe makineler, mütemediyen çalışmaları için tasarlanmış ve günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Bu gelişmelerden etkilenen sadece ekolojik denge olmamış, sosyal ve ekonomik denge de hızla bozulmuştur. Dünyadaki sanayi atılımları, çoğu kalemde, sosyal ve kamusal talebi doğurmuş, doğal olarak seri üretimden doğacak arz sistemine kapı aralanmıştır. Endüstriyel atılım, sadece toprağı, suyu ve havayı kirletmemiştir. Aşırı makineleşmeyle birlikte geniş tarım alanlarında tek tip ürünlerin yetiştirilmesine ve zor koşullar altında direnç gösterecek tarım ürünlerin azalmasına da etki etmiştir. İlâveten sanayileşen tarım, iç ve dış göç hareketlerini hızlandırmıştır (Simonnet, 1993: 27). Neoliberal temelleri haiz zincir üreticiler, ihtiyaç fazlası ürün tedarik etmiş ve bu ürünleri depolamış veyahut piyasaya sürmüştür. İnsanın teknik açıdan büyümeye devam etmesi ve ihtiyaç fazlasına varan üretim donanımı, şahsına duyduğu hayranlığı kabartarak, özgüven duygusunu da kuvvetlendirmiştir. Toplumlardaki iç tüketim dengesinin bozulmasıyla beraber savurganlık baş göstermiş ve durum, bazı ekonomiler için çözümlenme anlamı taşırken, üretici güçler açısından da potansiyel pazar olarak görülmeye devam etmiştir. Kronolojik akış içerisinde, nükleer enerjinin gölgesinde dünya savaşları deneyimleyen insanlık, farklı kanallarla kendi türü de dahil olmak üzere yaşam biçimlerine zarar vermeye devam etmektedir.

Dünyada bu tür hadiseler yaşanırken zamana her açıdan tanıklık eden sanat, tarihin hiçbir devrinde, olumlu ve olumsuz gelişmelere tepkisiz kalmamıştır. Yıkıcı beşerî eylemler karşısında bulunduğu devirde bir araya gelen ortak bilinç savunucuları, hâlihazırdaki enstrümanlarıyla devrini yorumlamış, gözlemlemiş ve eleştirmiştir. Sanat ve edebiyat, bu yönüyle tarihi bir kaynak, kültürel bir tanıktır. Sanat, yüksek değerlerin savunuculuğunu üstlenirken, sanatçı da coğrafya fark etmeksizin, cemiyetin saygı duyduğu, toplumların bungan dönemlerinde yol gösterici vazifesi yüklenilen kişi olmuştur. Britanya başta olmak üzere bilhassa Avrupa kıtası tarafından “yağmacı” ve “barbar” olarak telakki edilen Viking tarihinde de sanatçılar ve özel olarak şairler itibar görmüş, engin bir bilgi ve beceriyle inşa ettikleri gemilerinde, “Skald” (Chartrand, Durham vd., 2020: 205) olarak adlandırdıkları şairleri de misafir etmişlerdir. Sözlü ve yazılı dilde, kurgudan kaynaklı yorum eklentileri bulunsa da aslolan, düşüncenin, gerçeğe örtüşmesidir. Bu bağlamda sanatın, değişmez kıstasının hakikat olduğunu vurgulayan Martin Heidegger, edebiyatı da “*varolanın açıklığının söylenmesi*” (Heidegger, 2011: 70) biçiminde tanımlar. Sanata ve edebî esere hakikatten izler taşımak ise üstün körü bir aktarım süreci değildir. Sanatçı, üstlendiği meseleyi, mümkünse gözlemleyebilen, yorumlama melekelerini sofistike bir ağıta dönüştürebilen ve toplum nezdindeki olumlu temsilci rolünün farkında olan kişidir. Son tahlilde, sanat eserinin serencamı, müellifinin tasarrufuyla orantılı olsa da dünya sathında seyreden gelişmeler, sanat ve edebiyatta, yeni kanalların ve ekollerin inkişafına zemin hazırlamıştır. Ekolojik / çevreci edebiyat da bu birimlerdenidir. 1962 yılında, biyolog Rachel Carson tarafından kaleme alınan *Sessiz Bahar* adlı eser, kullanılan tarım ilaçlarının çevre üzerindeki ölümcül etkilerini anlatmasından ötürü ilkin Amerika’da yankı uyandırmış, kısa sürede ise dünyada ses getirmiştir. Ekoeleştirin terimsel varlığı ise 20.yüzyılın son çeyreğine uzanır. Özellikle Joseph Meeker ve William Rueckert, söz konusu başlık üzerine ilk tanımlamayı yapmıştır. Cheryl Glotfelty, Harold Fromm’la beraber hazırladığı *The Ecocriticism Reader* adlı çalışmada ekoeleştiriye, en yalın şekliyle “*edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin araştırılması*” (Glotfelty, 1996: XVIII) tanımını getirmiştir. Lawrence Buell, edebiyat ve çevre arasındaki disiplinler arası çalışmaları ihtiva eden bu kuramı, kullanmış olduğu “dalga” metaforuyla dönemlere ayırmıştır. Birinci dalga ekoeleştirin 1980’lerden itibaren Amerikan doğa yazınıyla başladığını ifade eden Ufuk Özdağ, ikinci dalganın ise 1990’ların ortalarından itibaren varlığını hissettirdiğini, çevre odaklı metinlerin yanında toplum odaklı kuramsal çalışmaların kaleme alındığı görüşündedir (Özdağ, 2018: 38-39). Bununla birlikte Türkiye sahasında neşredilen ilk ekoeleştirel incelemeler, Serpil Oppermann ve Ufuk Özdağ’a aittir. Alandaki mevcut açığın kapanmasında önemli paya sahip iki araştırmacı, yayımladıkları *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat* (Serpil Oppermann), *Çevreci Eleştiriye Giriş, Edebiyat ve Toprak Etiği* (Ufuk Özdağ) eserleriyle, Türkiye sahasında hazırlanan ekoeleştirel incelemelere yön vermektedir. Öte yandan 2011 yılında yayımlanan ve Serpil Oppermann, Ufuk Özdağ, Nevin Özkan ve Scott Slovic’in editörlüğünü üstlendiği *The Future of Ecocriticism: New Horizons* adlı seçki de önem arz eden bir kaynaktır. 2000’li

yılların başıyla birlikte söz konusu kurama, evrensel değerleri önceleyen yorumlar eklenmiştir. Hayvan ve kadın çalışmalarının yanında, kentsel ekoeleştiri, postkolonyal ekoeleştiri, toprak etiği, derin ekoloji, posthümanist çevre etiği ve yeni maddecilik, edebiyat ve çevre çalışmalarından doğan yeni yaklaşımların başında gelmektedir. Edebiyat ve çevre ilintisine Türkiye'deki süreli yayınların katkısı sorgulandığında ise anılması gereken ilk dergi, *Varlık* olacaktır. *Varlık* dergisi, 1 Temmuz 2002 tarihli, 1138. sayısında, "Edebiyata Doğadan Bakış: Çevreci Eleştiri" adlı önyüzüyle, edebiyatın toplumsal işlevini yeniden hatırlatmıştır. Dergide, Burcu Karahan ve Gül Güllü'nün, söz konusu kurama ilişkin inceleme yazıları bulunmaktadır. Ayrıca *Doğu Batı* (S.82-83 ve 95), *Cogito* (S.93), *Şarkî* (S.2), *Sabitfikir* (S.81) dergileri de edebiyatı ekolojiye yaklaştıran özel sayılarıyla bu güncel tartışmaya katkıda bulunmuştur.

Ekolojik edebiyat, kuramsal yönüyle son otuz yıldır gündemde olsa da 1950 sonrası Türk edebiyatında, çevreye karşı duyduğu duyarlılığı gizlemeyen ve bu farkındalığı okuruna nakleden sanatçılar bulunmaktadır. Bilhassa Türk hikâyesinde yeni bir çevreci ekol oluşturan Sait Faik Abasıyanık ve Halikarnas Balıkcısı, deniz hayatıyla yeşil çevreyi birbirine perçinlemeyi, poetik bir görev saymışlardır. Zikredilen isimler haricinde ise Zeyyat Selimoğlu ve Adil İzci de ada ve deniz ekolojisine değer atfetmiştir. Bahsi geçen dört hikâye yazarındaki ortak husus, doğa yazını, çevreyi önceleyen protest yazınına dönüştürmeleridir. 1980 sonrasına gelindiğinde ise ekofobinin yayılım kazanmasıyla birlikte yeni ekolojik cepheler açılmış, Mustafa Kutlu, Sait Faik'in başlangıç metinlerindeki mekânı, eş zamanlı olarak, taşraya ve metropole yaymıştır. Velud bir hikâye yazarı olan Kutlu, yazmış olduğu çoğu hikâyede çevresel göndermelerde bulunarak alandaki mevcut açığı ciddi oranda doldurmuştur. 2000'li yıllarla birlikte ise belirli tematik başlıklar etrafında, farklı yazarlar tarafından kurgulanmış, ekolojik hikâye seçki örnekleri yayımlanmıştır.

1980 sonrasında hikâye türünde eser yayımlamaya başlayan Cihat Burak da kendine özgü kurgu tekniğiyle, farklı metinlerinde ekolojik temaslarda bulunmuştur. Yazarın neşrettiği üç hikâye kitabından olan *Cardonlar* (1981) ve *Yakutiler* (1992) eserlerindeki tanık metinler, bu çalışmaya yön verecektir.

Çok Yönlü Doğal Çevre Tahribatı ve Simetrik Çizginin Kaybı

"Biz asfalt suratlılar her tarafı asfalt ve çamur dolu sokaklarda sürüklüyoruz hayatımızı, bir avuç yeşillik görmeye hasretiz!"

Cihat Burak

Cihat Burak, eleştirel düşünme geleneğine teknik bir boyut kazandıran ve bu yöntemi eserlerine aktaran bir sanatçısıdır. Yazarın hikâyelerinde, eleştirel bir bütünlük kendini göstermektedir. Bununla beraber, geçmiş, şimdi ve dahi gelecek, eleştiri getirilen zaman dilimleridir. Burak, dile getirdiği çevreci eleştiriye ulusal çapta sınırlı tutmamış, tarihte yaşanmış olan dramatik tecrübelerin tabiattaki olumsuz yansımalarına da ayna tutmuştur. Tabiattaki akışı, hissedilir ölçüde olay

örgüsüne yansıtma çabasıdır. Örneğin “Nar” hikâyesinde, sadece iki karınca arasındaki fiziksel mücadele tasviri, yaklaşık bir sayfaya tekabül etmektedir. Sanatçının çok yönlü eleştiride bulunduğu metinlerinden biri ise *Yakutiler* eserindeki “Ketempere Oluşum” adlı hikâyedir. Metnin göndergesel dilinden ve eleştirel içeriğinden hareketle yazarın, sözlük anlamı “dolandırıcılık” (TDK: 2009: 1148) olan “ketempere” kelimesini kastettiği görülecektir. Toplumun aksak yönlerinin, sert bir dille dışa vurulduğu bu metin, “ben” anlatıcısıyla tasvir edilmesi ve gerçek hayattan getirilen özel isimler içermesinden dolayı otobiyografik hikâye olarak da sınıflandırılabilir. Cihat Burak, hikâyeye, ekolojik bozulma değişisinden evvel, toplumsal çözümü dile getirmekle başlamıştır. “Ketempere Oluşum” adını verdiği bu muğlak düzenin hazırlayıcısı, toplumsal katmanlarda meydana gelen eylem bozukluğudur. Sırasıyla, ileri gelen meslek grupları ve bu gruplara intisap edenler irdelenmektedir. Toplum dinamiklerini ele geçiren bu oluşumda kamu kurumları ve özel sektör, eşit bir paya sahiptir. İronik bir üslupla anlatılmaya çalışılan, iş hayatındaki yapaylaşan hiyerarşik düzenin, insanı değersiz kılmasıdır. Kaotik her devir, kendi burjuvasını oluşturur. Burak, yeni bir tartışma konusu başlatma niyeti taşıdığını, metnin farklı noktalarında dile getirdiği, gayri resmi “Ketempere Oluşum” yasalarını sayarak aşikâr kılmaktadır:

- “*Ketempere Oluşumda kimsenin kimseye saygısı, kimsenin kimseye sevgisi yoktur, herkes yalnız kendisi için yaşar, küçücük çıkarlar yönetir insanların davranışlarını*” (Burak, 1992: 95).

- “*Ketempere Oluşumda en saygı değer insan, hiçbir şey yapmadan para kazanan insandır*” (Burak, 1992: 96).

Mahalli yönetimlerdeki zafiyetin de gündeme geldiği hikâyeye, İstanbul’un tarihi semtlerine ayna tutmaktadır. Nitekim işçi ve işveren arasında bir iletişim ve eş güdüm bozukluğu vardır ve bu kopukluktan dolayı mağdur olan çevrenin bizzat kendisidir. Bu bağlamda anlatının yazım yılının ise 1973 olduğunu ilave etmek gerekir:

“...çöpler de toplanmıyormuş o sıralar nedense; elimde fotoğraf makinesi, sokak boyunca kaldırımların kenarına sıralanmış tepeleme dolu çöp tenekelerinin resmini çekiyorum...” (Burak, 1992: 99).

Yazar, kırsal alandan kente yönelen göç hareketleri, tarım alanlarının imara açılması ve yapılaşma sorunsalı benzeri tartışma başlıkları üzerinde ısrarla durmaktadır. İnşaat ekonomisi, tek taraflı büyümeyi beraberinde getirmekle kalmamakta, bir ülkeyi demografik açıdan da infiale uğratabilmektedir. Nitekim meseleye Türkiye açısından bakıldığında özellikle 1950 yılı itibariyle tarımda hızla makineleşmeye geçilmesi, iş kaybından dolayı iç göç hareketlerini hızlandırmıştır. Var olan bu hareketten dolayı şehir nüfusu her yıl %8 oranında artmaktadır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2017: 148). Halk, toplumsal, sağlık, ekonomik ve eğitim sebeplerinden dolayı ekilebilir tarım arazilerini cüzi bir miktar karşılığında elden çıkarmaktadır. Bu alışverişten çıkar sağlayan tabaka ise yazarın nazarında modern

yağmacıdır. Eleştirel söylem, gerektiğinde imgesel düzlemde de faydalanmaktadır:

“Ketenpere oluşum...,deniz kıyılarını lapinalara, deniz yaratıklarına zehir eden simsiyah kusmuğuyla kirleterek, karma ekonomi, montaj sanayii, turistik yatırımlar şarkıları söyleyerek dolaşır. Tarlaları yok pahasına ellerinden alınıp yerlerine gecekondular azmanı iğrenç yapıların yükseldiği köylüler gülümsüyorlar sevinçlerinden bembeyaz dişleriyle köylerimiz kalkıyor diye, aslında bu hop oturup hop kalkmanın toz dumanı içinde kalkınanlar var, vurguncular, karaborsacılar, yüzleri kasap süngeriyle silinmiş olanlar kalkıyor” (Burak, 1992: 105).

Yerli tarımın sürekliliği ve yeterliği, milletler için vazgeçilmez bir hedeftir. Nitekim dünya sathında meydana gelecek olası bir gıda krizi, ancak bu tür bir seferberlikle atlatılabilir. Dünya nüfusunun artış göstermesine mukabil tarım çıktılarında da istikrarlı bir yükseliş olduğu görülmektedir. *“Son 50 yılda dünya nüfusu 2 kat artarken gıda üretimi 3 kat artmıştır”* (Güneş ve Turmuş, 2020: 127). Gıda bağımsızlığı, ülkelerin gelecek teminatı olmasına rağmen tarım sektörü uygulamalarında ciddi tehlikeler göze çarpmaktadır. Günümüzde tarımla uğraşanların sayısının gittikçe azalıyor oluşunu (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2017: 101), sadece makineleşme üzerinden okumak, yetersiz bir analiz olacaktır. Verimli tarım arazilerinin keyfi sebeplerle bozulmak suretiyle imara açılması, mevcut yapılaşma krizlerinin sadece bir kolunu teşkil etmektedir. Cihat Burak için, ülkelerin görsel açıdan cazibeli bölgelerinde inşa edilen yerleşkeler de diğer bir tartışma konusudur. *“Ketenpere Oluşum”*un gözünde, iklimsel ve konumsal çekicilik taşıyan meskenler, potansiyel bir turistik alandır. Yeraltı ve yerüstü doğal oluşumlar, taşıdığı imkânlarla kadim bir yatırım sahasıdır. Aynı hikâyede, Gelibolu'nun ihtişamlı doğasının, denetimsiz imar yayılmacılığında dolayı yaşadığı tehlike gündeme gelmiştir. Metnin bu noktasında yazar, genel eleştirinin yanında öz eleştiri de yapmaktadır. İnsan, iç dünyasında, varlığı ve dahi göze hoş gelenini istifleme refleksi barındırmaktadır:

“Buralarda sahil yağmasına koşanların hepsi İstanbul'dan, Ankara'dan gelmişler...Etrafımız ağaç, yeşillik, masmavi gökyüzü, akıl almaz bir güzellik; belki birkaç yıla kadar bunların hiçbiri kalmayacak, yerlerine çirkin, iğrenç gecekondular azmanları türeyecek, İstanbullu beyler hanımlar dolaşacaklar şortlarla sahte kahkahalarını atarak, Ketenpere Oluşum bir yere daha o kokmuş, kokuşmuş damgasını vuracak ister istemez” (Burak, 1992: 111).

“Ketenpere Oluşum” hikâyesindeki sistematik eleştirinin odağında, sınıfsal bir fark bulunmamaktadır. Kitlesele muhatap, ilk bakışta, çoğu zaman metropoldeki sakinler ve sermayeyi elinde tutan sınıftır. Metropol sakini, düşlem dünyasında yaşayan, şahsını dokunulmaz, eylemlerini denetimin dışında addetmektedir. Bu davranışsal patolojinin arkasında kibir ve meta bulunmaktadır. Varlıklarını toplumun üst tabakasında görmeleri de ayrı bir hezeyan konusudur. Yine de bu saplantının oluşumunda taşra halkının da payı bulunmaktadır. Hikâyeye göre

minimal hedeflerle sahip oldukları bereketli toprakları elden çıkaran yahut terk eden insanlar da sorumluluk duymalıdır.

Merkezdeki İnsanın Bitimsiz Arzusu

*“Ben’ üzerine bir varlık inşa ederseniz,
mutlaka bir ‘öteki’ye ihtiyacınız olur.”*

Sadettin Ökten

İnsanmerkezcilik, insan refahını daima iyileştirme amacını diğer isteklerden üstün tutan bir dünya görüşüdür (Kopnina, 2020: 1). Bu anlayışa göre etik düşünceye layık olan yalnızca insandır ve geriye kalanları ahlaki topluluğa dahil etmek mümkün değildir (Hayward, 1997: 3). Ayrıca geriye kalan bu dışlanmış küme, insani amaç için birer araçtır. Dolayısıyla insani şovenizm ve türcülük terimleri de insanmerkezcilikle yakın bir ilişki içerisindedir (Kopnina, 2020: 1). İnsanmerkezci algıda benlik, her an tatmine dayalı inşa şekillenmektedir. Hâliyle insan harici türler ve hatta sınıfsal ayrıma tabi tutulan diğer insanlar, ezici benlik karşısında daimî bir hedefdir. Bastırılmayan doyumsuzluk ise iradenin hareket alanını daraltmaktadır. Batı’nın düşünce dünyasına yön veren mitolojik figürlerden olan Prometheus’un tanrılardan ateşi çalma hadisesi, eylemsel bir isyan ve başkaldırıdır. Bugünün neoliberal uygarlığı da bu tarihsel mitle bağlantı kurmuş ve özdeş emeller etrafında bir araya gelmiştir.

İnsanın serencamı, daima çevreyle irtibatlı olmuştur. Birey, taşıdığı kabiliyeti yeterli gördüğü andan itibaren fikirsel ve davranışsal türcülüğe başlamış, tabiatla olan bağlılığına son verme ihtiyacı hissetmiştir. Bağlılığın, bağımlılık olarak telakki edilmesi, hümanizm kabullerini, rahatça dolaşıma sevk etmiştir. Batı’da ortaya çıkan ve yayılım sergileyen “aydınlanma” adlı yeni akım, sadece fikir değil, bir yaşam biçimi güncellemesidir. Bilgi ve fiziksel güç, tarihte olmadığı kadar birbirine sentezlendiğinden, genel davranış biçimlerine yön veren modern uygarlık, bireyleri peyderpey marjinalleştirmiştir. Yeryüzü, artık bir laboratuvar ortamıdır. Deneyci yöntem, dünyanın kapasitesi hesaplanmaksızın, sınırsızlığın hangi raddeye kadar sürebileceği hususunu dikkate almama eğilimindedir. Bu sebeple insanın kendi türü de dahil olmak üzere her yaşam unsuru, dış müdahaleye açıktır. Tarihin tanımlarından biri de insanın geçirmiş olduğu dönüşümlerdir. Farklı disiplinlerin ise üzerinde mutabık kaldığı nokta, çağdaş insanın dikey boyutta değişime uğradığı ve bu değişimin hızla devam ettiği yönündedir.

Cihat Burak’ın konu bağlamında incelenecek diğer metni olan ve *Cardonlar* adlı kitabında yer verdiği “Göz” hikâyesi, yukarıda bahsi geçen değişimi konu edinmektedir. “Ketempere Oluşum” ve “Göz” hikâyeleri mukayese edildiğinde öncelikle ilk metnin, somut olaylar etrafında şekillendiği, diğer metnin ise bilakis hayali unsurlar içerdiği görülecektir. Fakat ilk bakışta bilim-kurgu metni gibi

görünse de “Ketempere Oluşum” gibi “Göz” metninin de ilham kaynağı tarihsel tecrübelerdir ve yüksek seviyede hakikatten yansımalar içerir. İlaveten “Ketempere Oluşum”, “Göz”ün, kısa süreli bir fragmanı gibidir. “Göz”ün anlatı zamanı, geniş bir zaman dilimine yayılmıştır; geçmiş, şimdi ve gelecek, tek bir metinde bir araya getirilmiştir. Evrenin ve dünya hayatının başlangıç aşamaları, yazarın düşünce dünyasıyla bağdaştırılarak anlatılır. Antik devirlere uzanan ilkel insan davranışlarının gelişim süreci, ateşin günlük hayatla bütünleşme hadisesine uzanır. Yazara göre insanın diğer canlılara karşı kullandığı ve özgüven duyduğu ilk silahı, ateştir. Bununla birlikte “insan” olduğunu fark etme ve olgunlaşma seviyelerine kadar tabiatla giriştiği mücadeleden dolayı yaralı hissetmesi, tabiatın ilk düşman olarak görülmesine etki etmiştir (Burak, 2001: 152). Bilgiyi ve tekniği hizmetine sunan insanlık, yaşam unsurlarıyla bir hesaplaşmaya gitmiştir. Olay örgüsünün farklı noktalarına yerleştirilen “*İnsanlar, insanlara, hayvanlara, doğaya eziyet ede ede yaşadılar binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca yıl*” (Burak, 2001: 147) şeklindeki leitmotif, sanatçının tezli bir metin kaleme aldığı ve olayın bu tez etrafında şekillendiğini göstermektedir. Anlatıda, iki grup hayvandan da bahsedilmektedir. İlk grupta, insanın ezici üstünlüğünü kabul edenler, ikinci grupta ise esaret altında yaşamayı reddeden fakat yine de insanın izin verdiği ölçüde yaşama çabasında olanlar bulunmaktadır. Hayvanın, “özgür” kimliğinden hızla sıyrılıp “esir” olarak görülmesinde payı bulunan ve yüzlerce yıl etkisini sürdüren sömürgeleştirme düzenine de gönderme yapılmaktadır. Nitekim meseleye sadece Amerika kıtası eksenli bakıldığında, nesli tükenen ve tükenme tehlikesi yaşatılan hayvan türlerinin varlığı bilinmektedir. Anavatanı Kuzey Amerika olan ve 20.yüzyılın başlarında nesli tükenen Amerikan yaban (yolcu) güvercini, bu hayvanlardan biridir. Döneminde, sayıca milyonları aştığı öngörülen bu kuş türü, Kuzey Amerika’daki kolonyal faaliyetten payını almış ve hızla yok olmuştur. Amerikan yaban güvercininin yok oluş sebepleri arasında iklimsel zorluklar bulunsa da etinin masrafsız oluşu, bu türü, insanların en istikrarlı av hedefi haline getirmiştir:

“Beş milyarlık sürünün yuvalandığı ormanlara saldırılmış, etleri pek lezzetli ve yağlı olan güvercin yavrularının yuvalarına çıkıp toplamaya üşendikleri için, insanlar ağaçları baltalarla köklerinden indirip yere saçılan yavruları dut gibi toplamışlardı” (Burak, 2001: 153).

Cihat Burak, konu bağlamında 18.yüzyılın son çeyreğinde doğup, 19.yüzyılın ortalarına kadar Amerika’da yaşayan doğa bilimci ve kendisi gibi ressamlık yapan J. James Audubon’u da anmıştır. Audubon’u, çağdaşları arasından sıyrılan özelliği ise içinde nesli tükenen veyahut tükenme tehlikesi altındaki kuşların da bulunduğu Kuzey Amerika kuş türlerini resmetmiş olmasıdır.

Yazarın bir diğer değinişi, Kızılderililer ve bizonlar üzerinedir. Sanatçının görüşü, yağmacı ve keyfi sebeplerle öldüren, istilacı insanlar karşısında Kızılderililer’in, asırlar boyu tabiatla uyumlu yaşadığı yönündedir. Onlar, olması gerektiği ölçüde ve sadece hayatta kalmak için avlanmışlar, avlarına da derin bir saygı beslemişlerdir. Kızılderililerin sergilediği bu hassas yaklaşımın ardında, taşıdıkları animizm inancının payı yadsınamaz (Garrard, 2016: 176). Oysa daima ihtiyaçtan fazlasını

tüketen, kitlesel eylemlerinde sebep-sonuç ilişkisini es geçen sömürgeci yapı, oluşturdukları enkaz üzerinde yükselmeyi tercih etmiştir. Kızılderililerin var oluşu için ehemmiyet arz eden yabandaki kırk beş ila altmış milyon arasındaki bizon nüfusunun, yüzyıl içinde binin altına indiğine dair görüşler de bulunmaktadır (Garrard, 2016: 179):

“Oysa insanoğlu öldürdüğünü çoğunlukla zevk için, işkenceyle öldürmekteydi; sayıları 60 milyonu bulan Amerikan bizon sürüleri de böylece eridi. 19. yüzyıl sonunda hafta sonu tatilini Amerikalılar, ellerinde tüfekleri, vagonlara kurulup, dışarıda sakın sakın otlayan bizonları öldürmekler geçiriyordu” (Burak, 2001: 153-154).

“Göz” hikâyesindeki antroposantrik hamlelerin coğrafi ağı, oldukça geniştir. Uygarlık, kişisel saygınlığı ve başka yaşam unsurlarına duyulması gereken saygıyı mütemediyen ötelemektedir. Kazanılan güç, dünya üzerinde yeni bir varyantını doğurmaktadır. Bu yutucu uygarlığın sermayesi ise nesnelere ve metaldedir. Yazar, parayı “kâğıt parçası”, altını ise “yuvarlak, yassı maden” olarak tanımlamaktadır. Modern uygarlığın yaygınlık kazandırdığı ticaret ağında dahi etiklikle ve insani vicdanla bağdaşmayan uygulama sorunları mevcuttur. “Yer kaplayan, taşınabilir her unsurun ticareti yapılır” anlayışıyla hareket eden birey, faunada ve florada kalıcı hasarlar bırakmaktadır. Aşağıdaki alıntı, kâr etme amacı güden tacirlerin, kullandıkları kontrolsüz gücün derecesini açık ederken hayvan esaret hareketinin ilk örneklerini de ortaya koyma gayesindedir. Esaretteki hayvan, sadece kıta değiştirirken kötücül muameleye maruz kalmayacak, aynı zamanda yüzlerce türle birlikte teşhir edileceği hayvanat bahçesi uygulamasıyla da tanışacaktır:

“Hindistan’dan tanesi 5 franga alınan pembe flamingoların ayakları, ince zarif boyunları daha az yer kaplasın diye, kanatlarının altına kıvrılıyor, on tanesinin zor sığabileceği kafeslere ellisi istif edilip uçakların buzdolabından farksız ambarlarına, bu sıcak iklim kuşları boyunları bükük atılıyorlardı, günlerce süren aç-susuz bir yolculuktan sonra, kafesler açılıp ayakları üstünde durabilenler ayrılıyor, ölenler ya da ölmek üzere olanları, bir işçi, ağzının kenarında bir sigara izmariti, bir el arabasına doldurup şirketin çöplerinin yığıldığı yere götürüyor, boşaltıyordu; üzerlerine benzin dökülen bu yarısı canlı yarısı cansız yığın, kanat çırpa çırpa can veriyordu; 5 franga alınıp 150, bazen de 500 franga satılan flamingoların yarısının acılar içinde ölmesi kimi ilgilendirirdi ki!” (Burak, 2001: 155).

Yazar, hikâyenin son bölümünü dünya hayatının nihayete ermesine ayırmıştır. Okur, kıyamet öncesi tasvirle baş başadır. İnsanoğlu, bilfiil yaptıklarıyla zoraki yüzleşmek durumunda kalmıştır. Yeni nesil teknolojinin ivme kazandırdığı tüketim çağı sona ermiştir. Varlığı itibariyle her alanda insanı özüne bağımlı kılan doğal enerji kaynakları, tamamen tükenmiştir. Ekosistemin ileri gelen birçok üyesi, insan dahilyle ortadan kalkmıştır. Modern uygarlık, sürdürülebilir olmayan geçici hevesi için doğal döngünün çarklarında kalıcı hasarlar bırakmıştır:

“...denizlerin şerefi balinalar, dudak boyası, krem, motor yağı, köpek maması gibi birtakım saçma sapan tüketimler için, burunlarında uçları dinamitli zıpkın topları taşıyan çelik armadalar tarafından ortadan kaldırılalı binlerce yıl olmuştu belki” (Burak, 2001: 156).

Günlük hayatın akışında gayet olağan gelen gökyüzündeki kuşların, savanadaki aslanların ve okyanuslardaki balık türlerinin soyu tamamen tükenir. İnsanın tarihte en çok bütünleştiği türlerin başında gelen kedi ve köpek dahi dünyayı terk eder. Dünyada, canlıların tamamı yok olmuşken, fareler ve hamam böcekleri ise istisna teşkil etmiştir. Özellikle hızlı çoğalmalarından dolayı deney hayvanı etiketiyle dolaşan fareler, ironik bir şekilde, insanların az miktardaki besinlerine ortak olmuştur.

Kıyııcı eylemleriyle tek sorumlu olan insan, artık kendisiyle baş başadır. Sağlıklı bir şekilde hayatta kalmak gittikçe zorlaşır. Zira çok boyutlu ve insan kaynaklı kirlilik, mavi gezegenin tüm noktasında egemen olan tek güçtür. İnsanlığın muktedir kimliği, türlerin kaybıyla birlikte sarsılmıştır. Birey, mutlak özgürleşme niyetiyle yola çıktığı bu yolculuğun sonunda, varlığını kati surette bağımlı ve zayıf kılmıştır. Ortadan kalkan ormanlar, başkalaşım geçiren denizler, zehir kusan topraklar, teneffüs imkânı vermeyen hava, bireyi âdeta kısırmaktadır. Hayatta kalma ediminin en mühim sağlayıcısı olan su, dünyanın sadece uç bölgelerinde, eser miktarda bulunmaktadır:

“(İnsanlar) gövdelerinin kurumaması için gerekli suyu kutuplarda aramak zorundaydılar, kutuplardan koparılan buz dağları, plastik örtüler altında aylarca süren yolculuklardan sonra insanların yaşadıkları yerlere getiriliyor, bu suyun bir kısmı da bunları çekip getiren enerjiyi sağlamak için kullanılıyordu, bir kısır döngüye girilmişti artık, dönüşü olmayan bir kısır döngüydü bu” (Burak, 2001: 156).

Denizler, sağladığı imkânlarla sadece balık üreten bir fabrika değildir. Yeryüzündeki oksijen miktarının yaklaşık 4/3’ünü deniz ekolojisi oluşturur. Kısaca canlıların yaşamı, bu temel kaynağın korunmasına bağlıdır. Su yetersizliği krizi ise uzun süredir dünya gündemindeki yerini korumaktadır. Araştırmalar, sadece Asya kıtası özelinde, yeraltı sularındaki girdinin, çıktıyı karşılamadığını göstermektedir:

“Dünya nüfusunun yarısını barındıran 18 kadar ülke, yeraltı su kaynaklarını kurutuyor. Çin’in kuzey tahıl kuşağının kalbinde olan Hebei Eyaleti’nde derin yeraltı su kaynaklarındaki ortalama su seviyesi her yıl neredeyse üç metre aşağı iniyor. Hindistan’ın düzlük arazilerindeki yeraltı su seviyeleri o kadar hızla düşüyor ki bazı yerleşimlere içme suyunun tankerlerle taşınması gerekiyor” (Wilson, 2020: 159).

Meseleye ulusal ölçekte bakıldığında da benzer riskler göze çarpmaktadır. Özellikle yetersiz ve düzensiz bir yağış rejimine sahip Orta Anadolu bölgesinde yeraltı başta olmak üzere su kaynaklarının hızla azaldığı görülmektedir. Yağışların karakteristik sebeplerinin yanında yeraltı su kaynaklarının hâlen bilinçsizce kullanılmaya devam edilmesi, yeraltında ciddi çekilmelere yol açmaktadır. Tarımda, bölgenin iklim

şartlarına uymayan ürün dikiminde ısrar edilmesi de bu süreci hızlandırmakta ve oluşan Obruk sayısı gittikçe artmaktadır. Bölge, yıl içinde normalin üzerinde yağış olsa dahi tedbirli davranılmaya devam edilmelidir. Zira karasal iklimin etkili olduğu coğrafyada, hava çabuk soğurken, aynı hızda da ısınmakta ve su kaynaklarının yaz aylarında ivedi kurumasına etki etmektedir.

Cihat Burak, deniz ekolojisinin farkındalığı içinde, temel biyoloji yasalarından alıntılar yapmıştır. Denize ve suya, hususi olarak değinen sanatçı, dünyadaki mevcut, hassas düzeni hatırlatır. Okyanus ortasında bulunan ve oksijen tedarikçisi olan “Sargaslar” ifadesinin Sargasso Denizi olduğu tahmin edilmektedir:

“Golf Stream’in (Körfez Akıntısı) %4’ten fazla enerji kaynağı olarak kullanılmaması gerekirken, bu kullanma %5’i aşmış, balık türlerinin kan üreten dalağı Sargaslar Denizi ortadan kalkmış, son deniz canlıları da böylece yok olmuştur” (Burak, 2001: 158).

Beşerî müdahaleyle canlılar, doğal eylem kabiliyetlerinden yoksun bırakılmıştır. İnsanlık, âdeta kendine, laboratuvar ortamındaki türlerin tamamını kobay olarak kullanabilme yetkisi kazandırmıştır. Metnin son bölümünde ise insanın bizzat kendisi deney konusu olmuştur. “Aşk” ve “sevgi” olguları yitirilmiş, insan türünün çoğalış sürecindeki kumanda merkezi laboratuvarlara kaydırılmıştır. Başkalaşım geçiren insan, artık sadece bir figürandan ibarettir. Olay örgüsü yeniden düşünüldüğünde, transhümanist fikrin kabullerini de çağrıştırmaktadır. Bir insan mühendisliği anlamına gelen transhümanizm, terim olarak 1957’de J. Huxley tarafından kullanılsa da 1920’lerde, Huxley haricinde J.B.S.Haldane’nin *Daedalus*’unda ve J.D. Bernal’in *The World, The Flesh and The Devil*’inde de zikredilmiştir (Dağ, 2018: 138). Bilginin sınırsız güç olarak telakki edilmesiyle birlikte insanlık, aşılabilir engelleri yerle bir etme gayesinde olmuştur:

“Sınırlı da olsa insanın mükemmel olduğunu düşünen Condorcet; insanın bilişsel ve fiziksel yeteneklerini geliştirmeyi, ömrü uzatmayı ve nihayetinde ölümü yenmeyi nasıl umut edeceğini açıkladı...Transhümanizm; insan varlığını toplumsal ve bedensel olarak kökten dönüştüren antik ve transkültürel ilhamların modern açıklamasıdır...Bostrom’a göre derin tarihsel köklere sahip olan transhümanist fikirlerin tarihsel kökleri, antik Sümer’deki Gilgamesh Destanı’na gitse de işlevleri; 16.yy’ın Rönesans’ı, 17.yy’ın bilimci devrimi ve 18.yy’ın Aydınlanmasıdır” (Dağ, 2018: 107).

“Göz” hikâyesinde, diğer canlılar gibi genetik müdahaleye maruz kalan insan da ölçsüz güçten muzdariptir. İleri teknolojiyle hayatta kalan insanların ortalama yaş ömrü iki yüz yıldır. Bu yöntem geliştirildiğinde ise toplam yaşama süresi iki yüz elli yıla kadar uzatılabilmektedir. Ne var ki her insanda ve cinsiyette farklılık sergileyen karakteristik özellikler yok olmakta, birey, tek tipleşmektedir:

“Kadınla erkek arasında görünüş bakımından pek fark kalmamıştı...vücutlarında hiç kıl yoktu...burun kuş gagası gibi sertleşmiş ve küçülmüştü...aldıkları yapay besinin en küçük zerresinden yararlanabilmek için bağırsakları alabildiğince

büyümüş, kafaları küçülmüştü...Çünkü elektronik beyinler düşünüyordu artık O'nun yerine...” (Burak, 2018: 159-160).

Transhümanizmin ana hatlarının, geliştirilmiş genetik mühendislik, Yapay Zekâ uygulamaları ve robot ve nanoteknoloji olduğunu dile getiren Ahmet Dağ'a göre, bu şekilde Bacon'cu görüşü hayata aktarmak kolaylaşacaktır. Fakat bu süreçte insanın, biyolojisi ve genetiği değişeceğinden, arzu ve davranışları da farklılaşacaktır (Dağ, 2018: 115).

Cihat Burak'ın bahsi geçen metninde, hayat pratiklerini yitiren insan, elektronik beyinlerin âdeta kölesi olmuştur. Türüne sofistike donanımlarla ihtiyaç kazandırma niyetiyle yola çıkılmasına karşın birey, kendi türünün sonunu hazırlamıştır. Mekanik aygıtlar, kodlarına insanlar tarafından aktarılan “Bilgi, güçtür.” önermesinden yola çıkarak insanın zayıf kaldığı ve yok olmaya mahkûm olduğu kanaatine varmıştır. Dünyadaki nadir işleyen ulaşım ağı ise sadece Ay ve Dünya arasında yapılmaktadır. Toprak ve deniz, daha fazla endüstriyel atığı kaldırmadığı için geçici çözüm, Ay'ı, “*en ekonomik çöplük*” (Burak, 2001: 157) yapmaktan geçmiştir. Dünyanın sürdürülebilir selameti için ihtiyaç duyduğu Güneş dahi zayıflamış ve yeterli enerjiyi tedarik edemez hâle gelmiştir. Dolayısıyla kıyametin kopuşu ve dünya hayatının son bulması, kaçınılmaz bir hâle gelmiştir.

“Göz” hikâyesi, ekoeleştirici süzgecinden geçirildiğinde eldeki veriler, olay örgüsünün tutarlı bir algoritmaya sahip olduğunu göstermektedir. Öyle ki metin, güncel ekoeleştirici incelemelere kaynaklık eden Kızılderili çalışmaları, Derin Ekoloji ve Kentsel Ekoeleştirici üzerinden de okunabilmektedir. Ekolojik metinlerdeki Kızılderili vurgusu, ekosantrik algının tesisi için örneklik teşkil eden insan tipini yeniden hatırlatmaktadır. “*Kentin ekolojik sorunları ile söz konusu sorunların edebî eserlerde nasıl yansıtıldığına*” (Oppermann, 2012: 22) odaklanan kentsel ekoeleştiricinin gerekli kıstaslarına da “Göz” hikâyesinde erişmek mümkündür. Derin ekoloji ise titizlikle analiz edilmesi gereken bir yorumdur. Temelleri Arne Naess tarafından atılan derin ekoloji, “*doğa felsefesinde birçok tepki uyandırdığı gibi, ekoeleştirici alanına da yeni bir bakış açısı kazandırarak farklı edebiyat okumalarına olanak tanımıştır*” (Dindar, 2012: 59). İnsanın üstünlük vasfına karşı çıkan bu akım, insanmerkezciliğe muhalif bir tutum takınmakta ve çevre-doğa merkezli bir yaşam biçimini desteklemektedir. Derin ekoloji, doğa-insan ikiciliği üzerine inşa edilen sığ ekolojiyi reddeder (Dindar, 2012: 61) ve aradaki keskin taassubun sona ermesi gerektiğini savunur. “Göz”de olduğu gibi, gezegene bütüncül yaklaşılmadığı takdirde insanlık, ilkin yalnızlaşmakta, akabinde kendi sonunu hızlandırmaktadır. Hikâyenin ana simgelerinden olan ateş haricindeki ilkel silahlardan biri de sıradan bir ağaç dalıdır. İnsan, elde ettiği bu basit silahın sağladığı aşırı özgüveniyle, çevredeki yaşam unsurlarını potansiyel bir tehlike olarak görmeye başlar. Üstelik, güçlü-güçsüz ayrımı, türdeşler arasında da yayılmaya başlamıştır:

“Bir gün bir tanesi, eline geçirdiği ağaç dalını durup dururken, bütün gücüyle karşısındakinin kafasına indirdi, ötekiler hemen ölenin üstüne çullandılar,

kafatasının içinden çıkan pembemsi, yumuşak 'şeyi' lezzetle yediler” (Burak, 2001: 150-151).

İnsanın, keşfettikçe güçlenmesi ve elde ettiği tecrübeyi ivedilikle silaha çevrilmesi, tarihsel süreçte değişmeyen bir fenomendir. Kazanılan her yeni işlev, çevrenin aleyhine seyretmektedir. Zira maddi ve bilişsel kazanç, tüketim çarkının ivmesini de hareket ettirmektedir. İnsanı da ekosistemin bir parçası olarak gören ekoeleştirel görüşe göre zincirdeki bu tıkanma, gezegendeki tüm kazançları tehlikeye atmaktadır. Yazarın, *“insanlar...ikiye böldükleri zaman üst tarafı alt tarafını yemeye başlayan bir çeşit köstebek gibi vahşi bir doymazlık içindeydiler”* (Burak, 2001: 152) yargısı, insanın “üretme” kabiliyetinden ziyade “tüketim” çıkmazına kaydığını göstermektedir. Sürdürülebilir bir dünya için gereksinim duyulan kanaat ekonomisi ve ölçülü yaşam da Burak’ın yakın plana aldığı başlıklardandır.

Sonuç

Resim ve plastik sanatların yanında hikâye türünde de uzmanlaşan Cihat Burak’ın hikâyeleri, daha çok gözlem ve eleştiri üzerinedir. Yazar, bireyin ve toplumun macerasını, tarihsel ve gerçekçi verilerle kurgulamıştır. Tematik öğelerden yola çıktığında, döneminin güncel gelişmelerini, bilimsel bir dikkatle ve yakından takip ettiği görülen Burak, genel olarak kapalı anlatım yerine sarih anlatımı tercih etmiştir. Ayrıca hikâyelerindeki konu bütünlüğü dikkat çekicidir. “Ketempere Oluşum” ve “Göz” hikâyeleri, ekolojik temasın en belirgin biçimde göze çarptığı iki metindir. Özellikle *Cardonlar*’da yer alan “Göz”, bütünüyle çevre odaklı bir anlatıdır. Metin, içeriğinde eskatolojik göndermeler barındırmaktadır. Dahası, üslup ve olay örgüsüyle bilim-kurgu hikâyeye de yakın bir konumdadır. Fakat yazarın değindiği tartışma başlıklarının salt çoğunluğu, tarihte yaşanmış ve yaşanması kuvvetle muhtemel hadiselerdir. “Göz”ün, ana hatlarıyla üç bölüme ayrılması gerekirse, ilk iki bölümünün yeterli seviyede gerçekçi olduğunu söylemek gerekecektir. Nihai olan üçüncü bölüm ise kötücül eylemlerin tesiriyle distopik niteliklere haizdir. “Göz”, tüm bu yönleriyle karma bir metin olsa da antroposantrizm (insan merkezilik), hikâye boyunca dinamik olan yegâne paydadır. Davranışsal serbestiyetin yol açtığı felaketin dereceleri, akıcı bir dille okura sunulmuştur. Hikâye, bilimsel geçerliği olan argümanlarla da desteklenmiştir. Okur, metin boyunca, tezli bir hikâyeye muhatap kılınmaktadır. Büyülü-gerçekçilik üzerinden de okunabilen “Göz”ün yazım yılı (1973) dikkate alındığında yazarın, çevreye karşı hususi bir ilgi beslediği de söylenebilir. Tanık metinlerden de görüleceği üzere, yazarın eleştiri dizgesinde, yerel meselelerin dışında evrensel sorunlar da yer almaktadır. Sanatçı böylelikle, yaşanmış ve yaşanmakta olan çevre kırımının, kolektif bir savunma mekanizmasına ihtiyaç duyduğunu da beyan etmektedir.

Günümüzde kronik bir çıkmaza evrilen çevre sorunsalının tarihsel sebepleri, felsefi bir bakış açısıyla tasvir edilmeye çalışılmıştır. Çağdaş insanın gözünde, medeniyet tecrübeleri, ekofobik kayıtlar ve tarihi vesikalar, çözümçü adımların atılması için

yeterli bir gerekçe olarak görülmemektedir. Fakat tarihsel tecrübeler, insanlarla diğer türlerin aynı yazgıyı paylaştıklarını tekraren göstermektedir. Her ne kadar ben merkezci algı, çoğu zaman ağır bassa da çağdaş uygarlık, en güvenilir kale olarak tanımladığı “bilgi” karşısında kalıcı bir mağlubiyet yaşayabilir. “Göz”, bu yönüyle bir insani değerler duruşmasıdır. Özetle “Ketempere Oluşum” ve “Göz” benzeri metinler aracılığıyla nesiller arası aktarılacak ekolojik bir hafıza oluşması sağlanabilir.

Kaynakça

- Burak, Cihat (1992), *Yakutiler*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Burak, Cihat (2001), *Cardonlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Chartrand, R., Durham, K., Harrison M., Heath, I. (2020), *Vikingler*, Çev. Samet Özgüler, İstanbul: Kronik Kitap.
- Dağ, Ahmet (2018), *Transhümanizm-İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, Ankara: Elis Yayınları.
- Dindar, Gülşah (2012), “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli”, s.59-92, *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat*, Ed. Serpil Oppermann, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Garrard, Greg (2016), *Ekoeleştiri*, Çev. Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Glotfelty C., Fromm H. (1996), *The Ecocriticism Reader*, Georgia: The University of Georgia Press.
- Güneş E., Turmuş E. (2020), “Dünyada ve Türkiye’de Gıda Güvenliği/ Güvencesinin Hububat Sektörü Yönüyle Değerlendirilmesi”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, V.7, N.3, ss.124-143.
- Hayward, Tim (1997), “Anthropocentrism”, s.1-21, *Encyclopedia of Applied Ethics*, California: Academic Press Inc.
- Heidegger, Martin (2011), *Sanat Eserinin Kökeni*, Çev. Fatih Tepebaşı, Ankara: De Kİ Basım Yayım.
- Kışlalıoğlu M., Berkes F. (2017), *Çevre ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kopnina, Helen (2020), “Anthropocentrism and Post-humanism”, s.1-9, *The International Encyclopedia of Anthropology*, Ed. Hilary Callan, New York: John Wiley & Sons.
- Oppermann, Serpil (2012), *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özdağ, Ufuk (2014), *Çevreci Eleştiriye Giriş*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Simonnet, Dominique (1993), *Çevrecilik*, Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

TDK (2009), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Wilson, Edward O. (2020), *Yarım Dünya*, Çev. Sami Oğuz, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.